

МІЖТЕМАТИЧНІ МОТИВАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ПРОЯВ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Христіанінова Р. О.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Омельковець Р. С.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
Волинський національний університет імені Лесі Українки
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-6608-7901
omelkovets.ruslana@eenu.edu.ua*

Ключові слова: зоонім, фітонім, говірки північно-західної України, номінація, мотивація, семантична модель, мотиваційний зв'язок, асоціативний зв'язок.

Пропоноване дослідження виконане на стикові декількох актуальних напрямів сучасної лінгвістики – семасіологічного, у межах якого вивчають семантику мовних одиниць, когнітивного, предметом наукових розвідок якого все частіше стають різні фрагменти національно-мовної картини світу, та психологічного, що досліджує діяльність людини як мовної особистості, зокрема й закономірності у процесах найменування. Автори статті дослідили відфітонімні клички домашніх тварин у говірках північно-західної України. Виокремлено та проаналізовано чотири основні типи мотиваційних зв'язків у семантичній моделі «зоонім ← фітонім»: 1) за схожістю морфологічних ознак тварини й рослини; 2) за етологічними особливостями тварини і деякими ознаками чи властивостями рослини; 3) за темпоральними характеристиками; 4) за локативними ознаками. Установлено, що домінуючими в іменуванні тварин постають два з них – асоціативні зв'язки за схожістю морфологічних ознак тварини та рослини й асоціативні зв'язки між етологічними особливостями тварини і певними ознаками чи властивостями рослини. Виявлено, що асоціативні зв'язки за схожістю морфологічних ознак тварини й рослини мають опертя на: 1) схожість забарвлення тварини і рослини; 2) схожість будови покривів тварини і окремих частин рослини; 3) подібність форми тіла тварини чи окремих його частин до певної рослини чи окремих її органів; 4) розмір тіла тварини, який асоціюється з певною рослиною; 5) особливості впливу рослини на організм тварини. Натомість асоціативні зв'язки за етологічними особливостями тварини і деякими ознаками чи властивостями рослини ґрунтуються на асоційованих із певними властивостями рослини типах поведінки тварини: 1) руховій; 2) агресивній; 3) трофічній; 4) комфортній; 5) демонстраційній; 6) ігровій; 7) голосовій; 8) захисній; 9) дослідницькій. Асоціації за темпоральними чи локативними ознаками досить рідко слугують мотиваторами називання домашніх тварин. Натомість констатовано, що понад 14% тварин отримали свою кличку лише на основі уподобань їхніх господарів. Природа такої мотивації має радше психологічний характер, ніж асоціативний.

CROSS-THEMATIC MOTIVATIONAL RELATIONS AS A MANIFESTATION OF THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

Khrystianinova R. O.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Omelkovets R. S.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the History and Culture of the Ukrainian Language Department
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli avenue, 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6608-7901
omelkovets.ruslana@eenu.edu.ua*

Key words: *zoonym, phytonym, subdialects of northwestern Ukraine, nomination, motivation, semantic model, motivational relation, associative relation.*

The proposed research is performed at the intersection of several relevant areas of modern linguistics – semasiological, within which the semantics of language units are studied, cognitive, in which more often the subject of scientific research is becoming various fragments of the national-linguistic picture of the world, and psychological, which explores the human activities as a linguistic personality, including patterns in the processes of naming. The authors of the article have researched the dephytonymic names of domestic animals in the subdialects of Northwestern Ukraine. It has been pointed and analyzed the four main types of motivational relations in the semantic model “zoonym← phytonym”: 1) for the similarity of morpho-physiological signs of the animal and the plant; 2) on the ethological features of the animal and certain features or properties of the plant; 3) at temporal characteristics; 4) by local features. It has been established that the dominating relations at naming animals are given two of them – associative relations for the similarity of morpho-physiological signs of the animal and the plant and associative relations between the ethological features of the animal and certain features or properties of the plant. It has been found that the associative connections on the similarity of morpho-physiological features of animal and plant are based on: 1) animal and plant color similarity; 2) structure similarity of an animal’s cover and cover of certain parts of the plant; 3) shape similarity of an animal’s body or its individual parts to a particular plant or its individual organs; 4) animal’s body size, which is associated with a particular plant; 5) features of the plant’s effect on the animal’s body. Whereas, associative connections on the ethological features of the animal and certain features or properties of the plant are based on the types of animal behavior associated with certain properties of the plant: 1) motor; 2) aggressive; 3) trophic; 4) comfortable; 5) demonstrative; 6) gaming; 7) voicing; 8) protective; 9) researching. Associations for temporal or local features are rarely served by the motivators of naming domestic animals. Instead, it is stated that more than 14% of animals received their names only based on preference for their hosts. The nature of such motivation has rather psychological character than associative.

Постановка проблеми. Дослідження номінації має велике значення для опису національно-мовної картини світу, оскільки, за влучними спостережен-

нями В. Калько, процеси найменування предметів, явищ і понять унаслідок механізму взаємодії доквілля, мислення та мови, притаманний кожному

етносу [1, с. 25], визначають специфіку сприйняття дійсності індивідом як представником певного соціуму, способи відображення предметів або явищ довкілля в ментальності того чи того соціуму та їх позначення в мовній системі.

Попри численні студіювання проблем знака і значення в теорії пізнання, номінації як акту позначення словом предметів довкілля, мовного знака, лексичної номінації, типів і засобів номінації тощо, ще й нагепер не до кінця вивченою залишається проблема мотивації іменування, а також сам механізм номінації (закономірності оброблення й перетворення інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом, у мисленнєві образи, а потім – у мовні одиниці), тому вивчення мотивів номінації не втрапило своєї актуальності та становить значний науковий інтерес для лінгвістики сьогодення.

Проблема мотивації так само перебуває в колі інтересів сучасної психології, де мотив здебільшого витлумачують як рушійну силу, спонукання до діяльності, внутрішньо усвідомлене прагнення виконати дію для особистого інтересу, тому мотив завжди розглядають у контексті діяльності індивіда [2, с. 679]. Досвід та здобутки психології можуть бути використані у вивченні мотивів номінації в ономастиці.

Цікавими у плані вивчення мотивів номінації постають клички домашніх тварин. Цілком слушною є думка Р. Абрамова про те, що в українському мовознавстві зооніміка дотепер найменш досліджений підрозділ ономастики [3], хоча, як указує польський дослідник С. Вархол, «так звані традиційні клички тварин, насамперед назви корів і волів, коней і собак та овець, а з домашніх птиць – курей і гусей», є особливо цінними для досліджень етногенезу слов'ян [4, с. 7]. У зв'язку із цим вивчення процесів номінації домашніх тварин у говірках заслуговує на особливу увагу. Ще не дослідженою щодо мотивації групою лексики говірок північно-західної України постають відфітонімічні зооніми, що й визначає актуальність пропонованої наукової розвідки.

Метою статті є визначення мотиваційного підґрунтя відфітонімічних зоонімів з оцінним компонентом у говірках північно-західної України.

Джерелами дослідження послужили власні польові записи відфітонімічних зоонімів одного з авторів статті та матеріали «Словника зоонімів північно-західної України» [5]. У названій лексикографічній праці для більшості кличок наведена і їхня мотивація. Мотивація зоонімів, зафіксованих експедиційним методом, наведена зі слів респондентів. У статті вжито терміни: *ваконім* (далі – вак.) – кличка корови, вола, *гіпонім* (далі – гіп.) – кличка коня, *капронім* (далі – кап.) – кличка кози, *кінонім* (далі – кін.) – кличка собаки, *кунікулонім* (далі – кун.) – кличка кро-

лика, *овіонім* (далі – ов.) – кличка вівці, барана, *орнітонім* (далі – орн.) – кличка птаха, *порконім* (далі – пор.) – кличка свині, вепра, *феліонім* (далі – фел.) – кличка кішки, kota [6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес виникнення нової номінативної одиниці в тій чи тій мовній системі відбувається згідно з її законами та має кілька етапів. О. Селіванова виокремлює такі етапи породження номінативних одиниць:

I – аперцепції, яка передбачає: а) мотив, тобто появу неясного бажання, пов'язаного з наступним застосуванням настанови; б) сенсорно-моторне сприйняття позначуваного через виокремлення його з низки інших об'єктів; в) гештальтування, тобто творення індивідуального чуттєвого образу; г) настанову; г) формування уявлення про позначуване;

II – інтеріоризації (когнітивний), під час якого відбувається переведення уявлення про позначуване на довербально-мисленнєвий рівень поняття;

III – внутрішнього програмування (превербальний). На цьому етапі відбуваються вибір і активація мотиваційної бази зі структури концепту і внутрішнє програмування кодового переходу до формування ономазіологічної структури найменування;

IV – селекції (номінативно-вербальний);

V – парадигмізації та синтагмізації (системно-функційний) [7, с. 147–152].

Основним і обов'язковим етапом номінаційного процесу є мотивація як одна з невід'ємних стадій створення слова. За О. Селівановою, мотивацію розуміємо як наскрізну у процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальну операцію встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивований знак) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване в етнічній свідомості [8, с. 401]. Дослідниця виокремлює п'ять типів мотивації: 1) пропозиційну, яка застосовує знаки-мотиватори у прямих значеннях, що фіксують в ономазіологічній структурі відносно істинну та несуперечливу інформацію про позначене; 2) асоціативну, яка характеризується вибором мотиваторів метафоричного статусу на підставі аналогічних зв'язків з іншими концептуальними сферами свідомості; 3) модульну, яка ґрунтується на оцінці носіями мови знака мотиватора в кореляції із психічними функціями відчуттів, почуттів, архетипами позасвідомого; 4) змішану, яка суміщає мотиватори, що позначають різні за статусом фрагменти структури знань про позначене; 5) концептуально-інтеграційну, що формує новий знак і його концепт на підставі поєднання двох концептів і їхніх знаків [7, с. 160].

Нова номінативна одиниця може з'явитися двома шляхами: через створення формально нової одиниці та через надання готовій номінативній

одиниці нової семантичної функції (прямий і опосередкований способи номінації) [9, с. 99]. Відфітонімні найменування домашніх тварин створюються опосередкованим способом, через надання наявного в мові фітоніму нової семантичної функції. Мотивація таких найменувань за загальним механізмом є метафоричною через використання знаків однієї концептуальної сфери (назви рослин) на позначення іншої (назви тварин) за асоціативною подібністю. О. Селіванова називає таку мотивацію асоціативно-термінальною. Метафоричне перенесення реалізують через кореляцію донорської (назви рослин – *P. X.*; *P. O.*) та реципієнтної (назви тварин – *P. X.*; *P. O.*) концептосфер за схожістю, подібністю або аналогією [7, с. 164]. Зазначимо, що асоціативно-термінальна мотивація не є оцінною, проте її наслідком у дослідженому нами мовному матеріалі постає формування оцінного значення.

Лексична метафоризація охоплює зазвичай тематичні групи слів, про що свідчать сформовані в мові численні схеми переносів назв з однієї сфери дійсності до іншої. Об'єкти і явища природи проєктуються передусім на людину, адже мова за своєю суттю глибоко антропоцентрична, вона цілком належить тільки людині, а тому вся вербальна категоризація фрагментів картини світу орієнтована саме на неї, на її національний характер [10, с. 34]. Погоджуємося з думкою М. Слободян, що дослідження метафори як способу осмислення дійсності допомагає зрозуміти особливості мислення як окремого індивіда, так і соціуму, а отже, відновити специфіку мовної картини

світу цього соціуму, риси, властиві національній суспільній свідомості, а також вивчити особливості окремих концептів [11, с. 460]. А. Баранов, О. Михайлова, Є. Шипова наголошують на тому, що метафора дає змогу людині усвідомити складні або ще не вивчені предметні сфери за допомогою вже наявного в їхній свідомості запасу знань та досвіду взаємодії з довкіллям [12, с. 4].

У масиві асоціативно мотивованих назвами рослин найменувань домашніх тварин метафоризація відбувається за семантичною моделлю (не виокремлюємо ускладнень деривацією): *зоонім* ← *фітонім*. У цій розвідці проаналізовано 203 відфітонімні зооніми, зафіксовані в говірках північно-західної України. Усі зооніми розподілено на 8 груп: 62 ваконіми, 38 феліонімів, 34 кіноніми, 27 гіпонімів, 20 порконімів, 11 капронімів, 9 орнітонімів та 2 овіоніми. Кількість зафіксованих зоонімів у групах спадає в такій послідовності: ваконіми, феліоніми, кіноніми, гіпоніми, порконіми, капроніми, орнітоніми, овіоніми (див. рис. 1).

Хоча чисельність корів та коней у господарствах селян в останнє десятиліття проявляє тенденцію до зниження, їх значно менше, ніж собак і котів, але вони мають більшу цінність. Тому можна припустити, що частіше господарі дають відфітонімні імена саме великій рогатій худобі та коням. Порівняно невелику кількість порконімів і орнітонімів можна пояснити, на нашу думку, тим, що господарі рідко дають клички цим тваринам, за винятком окремих, що виділяються серед інших якоюсь морфологічною чи етологічною ознакою.

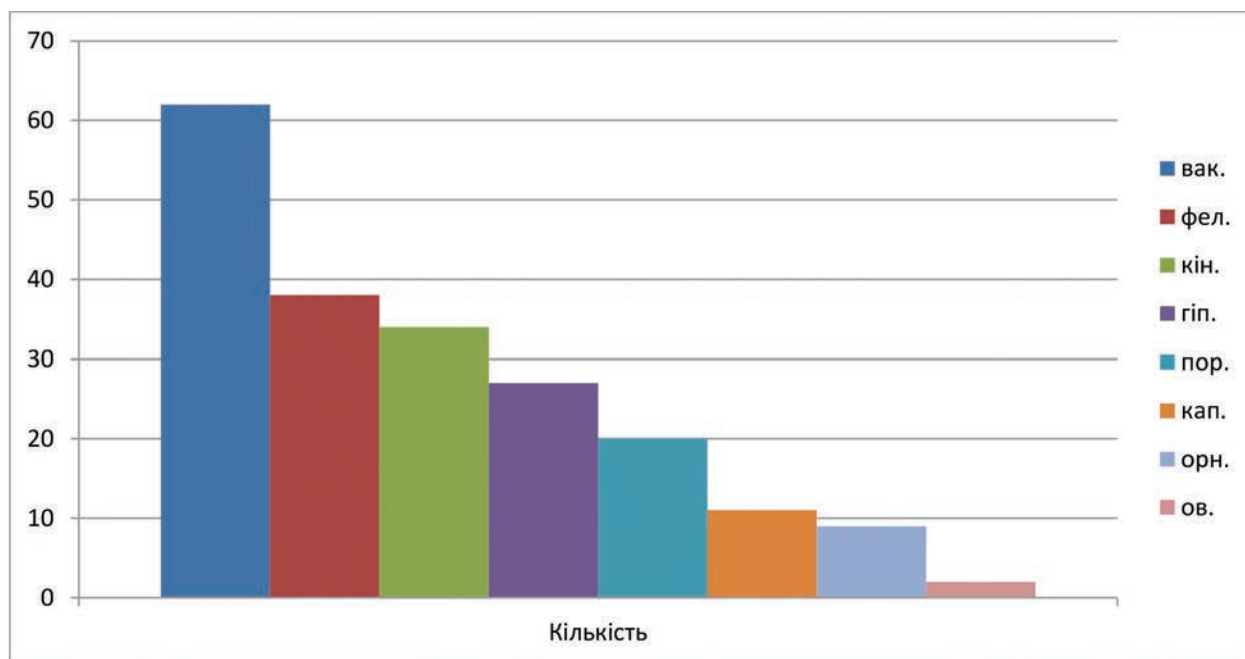

Рис. 1. Кількість зафіксованих зоонімів за групами

Щодо овіонімів, то їх малу кількість спричинює те, що у присадибних господарствах респондентів ці тварини трапляються дуже рідко. Крім того, зазначимо, що нам не вдалося зафіксувати жодного кунікулоніма.

Проведений аналіз показує, що мотиваційні зв'язки проступають у всіх групах номенів на основі кількох мотиваційних ознак: 1) за схожістю морфофізіологічних ознак тварини та рослини; 2) за асоціативними зв'язками між етологічними особливостями тварини й окремими ознаками чи властивостями рослини; 3) за темпоральними характеристиками; 4) за локативними ознаками. Окремо назвемо ще одну мотиваційну ознаку – уподобання господаря, вона репрезентує дещо інший характер номінації. Названі мотиваційні ознаки виявляють різні індекси домінування (рис. 2).

Домінувальною в іменуванні тварин постає схожість морфофізіологічних ознак тварини та рослини (52,3%), оскільки саме ці ознаки найшвидше сприймає людина, адже вони відразу впадають в очі, а тому й найчастіше лягають в основу найменування тварини. Ознаки, виявлення яких потребує більшої уваги та часу, рідше лягають в основу найменування тварин, 30,4% становлять зооніми, утворені за наявністю асоціативних зв'язків між етологічними особливостями тварин і деякими ознаками та властивостями рослин. 14,3% найменувань тварин визначені уподобаннями їхніх господарів. Частка темпоральних та локативних мотиваторів незначна.

Асоціативні зв'язки за схожістю морфофізіологічних ознак тварини та рослини

Як було вже зазначено вище, ця мотиваційна ознака домінує в іменуванні домашніх тварин.

Вона охоплює кілька підпорядкованих їй дрібніших ознак: 1) за особливостями забарвлення покривів тварини, кольором і формою квітки рослини чи інших її частин; 2) за схожістю будови покривів тварини і окремих частин рослини; 3) за подібністю форми тіла тварини чи окремих його частин до якоїсь рослини чи окремих її органів; 4) за розміром тіла тварини, який асоціюється з якоюсь рослиною; 5) за особливостями впливу рослини на організм тварини. Названі ознаки так само мають різні індекси домінування (рис. 3).

Серед мотиваційних ознак, в основі яких лежить схожість морфофізіологічних ознак тварини та рослини, чільне місце посідають особливості забарвлення покривів тварини, які асоціюють із кольором квітки рослини чи її плодів, наприклад: **Анемона** (вак.) – «*бо гарна, як ця рослина, біла*» ← анемона (фіт.), «*анемона дїбрівна (Anemone nemorosa L.)*», один із різновидів цієї рослини має красиві білі квітки; **Антоновка** (вак.) – «*бо жовтуватої масті*» [13, с. 13] ← антоновка (фіт. діал.) – старовинний осінній сорт яблуні «антонівка звичайна (Antonovka)», має плоди жовтуватого кольору; **Калина** (вак.) – «*бо червоної окраски, червоної масті, червоної окраски, як калина, руда, рудої масті, темно-червоної окраси*» [13, с. 101], «*бо червоно-бура шерсть*», **Калина** (гіп.) – «*бо червоний колір шерсті*», **Калинка** (вак.) – «*бо світло-коричневої масті, із червоно-рижою шерстю, шерсть червоного кольору*» [13, с. 101] ← калина (фіт.), «*калина звичайна, або червона калина (Viburnum opulus L.)*», має ягоди насиченого червоного кольору; **Лимон** (кін.) – «*бо жовтуватої масті*» [13, с. 129], **Лімончик** (орн., папуга) – «*бо жовте пір'я*» [13, с. 134]

Рис. 2. Індекси домінування основних груп мотиваційних ознак, обчислені за формулою: $100\% \cdot \frac{I}{A}$, де I – індекс домінування; A – кількість зоонімів, утворених за певною мотиваційною ознакою; B – кількість усіх зоонімів

← лимон (фіт.), «лимон (лат. *Citrus limon*)», плоди лимона мають яскравий жовтий колір тощо. Названі мотиваційні ознаки становлять 26,1% від усіх мотиваційних ознак та 50% від тих, які вказують на морфологічну схожість тварин і рослин, що пояснюємо значним впливом кольорів на психічну діяльність людини, зокрема сприйняття предметів та явищ довкілля [14].

Другу позицію (18,3% з-поміж усіх аналізованих і 34,9% серед морфофізіологічних) посідають мотиваційні ознаки, які відображають подібність форми тіла тварини чи окремих його частин до певної рослини чи окремих її органів, наприклад: **Бараболя** (вак.) – «бо корова круглої форми» [13, с. 18] ← бараболя (фіт. діал.), «картопля (*Solanum tuberosum* L.)», коренеплоди картоплі мають округлу форму; **Лопух** (кін.) – «бо має великі вуха», «бо має великі вуха, ніби листя лопуха» [13, с. 135] ← лопух (фіт. діал.), «лопух справжній (*Arctium lappa* L.)», листя рослини велике порівняно з листям інших рослин. Поширеність іменувань за розглядовою ознакою, як і за попередньою, зумовлена тим, що більшість людей за особливостями сприйняття – візуали, тобто понад 80% інформації сприймають за допомогою зорового аналізатора, а форма (як уже згадувалося вище) – одна з визначальних ознак візуальної ідентифікації об'єкта.

Значно рідше як мотиваційна ознака постає схожість будови покривів тварини з будовою окремих частин рослини (3,4% серед усіх мотиваційних ознак і 6,5% серед морфофізіологічних), наприклад: **Кульбаба** (фел.) – «бо дуже пухнастий та розку-

йовджений» ← кульбаба (фіт.), «кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale* Wigg.)», плоди кульбаби пухнасті, мають багаторядний білуватий чубок; **Пальма** (кін.) – «бо густа шерсть; бо на голові високий клубок шерсті та пухнастий хвіст; бо пишна шерсть; бо пухнаста закручена шерсть» [13, с. 188] ← пальма (фіт.). «пальма фінікова (*Phoenix dactylifera* L.)», рослина має стовбур, на якому зверху скупчені перисто-роздільні листки; **Персик** (гіп.) – «бо м'яка шерсть» [13, с. 192] ← персик (фіт.), «персик (*Prunus persica*)», плід рослини, покритий м'яким пушком; **Кріпчик** (фел.) – «бо пухнастий, з темно-зеленими очима» ← кріп (фіт.), «кріп городній, чи пахучий (*Anethum graveolens* L.)», рослина має темно-зелений колір, м'які ниткоподібні листки, схожі на волосся; **Жасмин** (ов.) – «бо дуже мила, тендітна, пухнастенька» ← жасмин (фіт. діал.), «жасмин садовий (*Philadelphus* L.)», культивують як декоративну рослину в садах заради гарних запашних квітів; **Волошунька** (вак.) – «бо гарна, як квітка, і така ж волохата» ← волошка (фіт.), «волошка синя (*Centaurea cyanus* L.)», рослина має красиві сині квіти на пухнастих довгих ніжках. Причиною цього, на нашу думку, є предметність сприйняття цієї мотиваційної ознаки, тобто різні за якістю відчуття поєднуються і дають інформацію про об'єкт, адже частина інформації надходить від зорового аналізатора (наприклад, «високий клубок шерсті»), а частина – від тактильного (наприклад, «м'яка шерсть»). Тому зоонім, утворений за цією мотиваційною ознакою, містить кілька якісних характеристик.

Рис. 3. Індеси домінування мотиваційних ознак (за схожістю морфофізіологічних ознак тварини та рослини), обчислені за формулою: $100\% \cdot \frac{I}{A}$, де I – індекс домінування; A – кількість зоонімів, утворених за певною мотиваційною ознакою; B – кількість усіх зоонімів, утворених за схожістю морфофізіологічних ознак тварини та рослини)

Приблизно з такою самою частотою (3,5% серед усіх ознак і 6,7% серед морфологічних) мотиваційною ознакою постає розмір тіла тварини, який асоціюють із певною рослиною чи її частиною (стовбур, плід тощо): **Бубка** (вак.) – «бо маленька» [13, с. 42] ← буба (фіт.), «ягода» [13, с. 35]; **Каштанчик** (гіп.) – «бо лоша, як маленький каштан» ← каштан (фіт.), «каштан звичайний (*Aesculus hippocastanum L.*)»; **Пальма** (кін.) – «бо висока, породи дог»; «бо довгі лапи»; «бо велика та висока»; «бо висока» [13, с. 188] ← пальма, «пальма фінікова (*Phoenix dactylifera L.*)», рослина має високий прямий стовбур; **Крокус** (кун.) – «бо він маленький» ← крокус (фіт.), «крокус (*Crocus L.*)» [13, с. 102], низькоросла рослина, у якої не розвивається стебло; **Диня** (пор.) – «бо велика» ← диня (фіт.), «диня посівна, або диня звичайна (*Melo sativus*)», рослина має великий плід. Проте часто такі мотиваційні ознаки пов'язані не тільки з розміром рослини, але й із символікою фітонімів, знання якої, як зазначає Л. Оліфіренко, «формується переважно на підсвідомому рівні під впливом міфів, легенд, пісень, фразеологізмів, літературних творів, звичаїв, обрядів, ритуалів» [15]. Наприклад: **Тополя** (вак.) – «бо висока» [13, с. 253] ← тополя (фіт.), «тополя (*Populus L.*)», високе дерево із прямим стовбуром, у менталітеті українців тополя є символом дівочої та жіночої краси, стрункості, гнучкості; **Дубок** (гіп.) – «бо сильний та кремезний» ← дуб (фіт.), «дуб звичайний або черешчатий (*Quercus robur L., Q. pedunculata*)», дерево славиться своєю міцністю, у ментальному світі українців дуб є символом сили і незламності; **Горошинка** (фел.) – «бо дуже маленька» [13, с. 65] ← горох (фіт.), «горох посівний (*Pisum sativum L.*)», рослина має маленьке кулькоподібне насіння, в українському менталітеті горох є символом беззахисності, пор. фразеологізм *як горох при дорозі* – почуватися незахищеним.

Незначна кількість мотиваційних ознак (1% серед аналізованих і 1,9% серед морфологічних) пов'язана з особливостями впливу рослини на організм людини чи тварини. Так, здатність препаратів беладони звичайної (*Atropa belladonna*) розширювати зіниці знайшла відображення у ваконімі **Беладона**: «бо очі, як беладаною закапані – великі й гарні» ← беладона (фіт.), «беладона звичайна (*Atropa belladonna*)». Дещо затемнена мотивація зооніма **Каланхое** на позначення хом'яка. Адже його позитивний вплив на господаря («бо лікував від самотності») є психологічним і пов'язаний не з лікувальними властивостями каланхое (*Kalanchoe*), а з позитивними емоціями, які людина отримує від спілкування із цією твариною. Так само складно встановити точний мотив номінації щодо порконіма **Медунка**,

оскільки пояснення респондента, що тварина «ніколи погано не пахне», вказує на відсутність неприємного запаху, а не на наявність запаху, характерного для цієї рослини.

Асоціативні зв'язки між етологічними особливостями тварини і деякими ознаками чи властивостями рослини

Ця мотивація має опертя на кілька ознак, як-от: 1) рухова активність тварини, асоційована із властивостями рослини; 2) агресивна поведінка тварини, асоційована з якимись властивостями рослини; 3) трофічна поведінка тварини, пов'язана з якоюсь рослиною; 4) комфортна поведінка тварини, пов'язана з рослиною; 5) демонстраційна поведінка тварини, асоційована з якоюсь рослиною; 6) ігрова поведінка тварини, пов'язана з рослиною; 7) голосові сигнали тварини, асоційовані з якоюсь рослиною; 8) захисна поведінка тварини, пов'язана з якоюсь рослиною; 9) дослідницька поведінка тварини, пов'язана з якоюсь рослиною. Індекс домінування названих ознак подано на рис. 4.

Зооніми, утворені на основі асоціативних зв'язків між етологічними особливостями тварин і ознаками та властивостями рослин, менш численні, адже, на нашу думку, потребують знання й осмислення складних поведінкових актів. Найбільше серед них тих, що мотивовані трофічною поведінкою тварини, яка пов'язана з якоюсь рослиною. Вони становлять 15,9% від усіх зоонімів і 52,3% від мотивованих етологічними особливостями тварин. Це пояснюємо тим, що харчова поведінка домашніх тварин є одним із найважливіших елементів індивідуальної поведінки тварини, з нею господар обов'язково мусить бути обізнаний. Поширенішим мотивом номінації є улюблена їжа тварини, наприклад: **Гичка** (вак.) – «бо таке давали – свіжжу гичку, а вона любить» ← гичка (фіт. діал.), «листя буряку» [13, с. 49]; **Яблунька** (вак.) – «бо любить яблука» [13, с. 285] ← яблунька (фіт.), «яблуня (*Malus*)» [13, с. 201]; **Айва** (вак.) – «бо любить їсти айву» ← айва (фіт.), «айва (*Cydonia oblonga*)»; **Кульбабка** (вак.) – «бо любить їсти кульбабу» ← кульбаба (фіт.), «кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale Wigg.*)»; **Овесик** (гіп.) – «бо любить овес» ← овес (фіт.), «овес (*Avena*)»; **Кашка** (кап.) – «бо малою там наслася і їла кашку» ← кашка (фіт. діал.), «конюшина повзуча, або біла (*Trifolium repens L.*)» [13, с. 91]; **Рокитка** (кап.) – «бо те любить їсти» ← рокита (фіт. діал.), «верба козяча (*Salix caprea L.*)».

Наступна за чисельністю (3,5% від усіх зоонімів і 11,5% від мотивованих етологічними особливостями тварин) група зоонімів мотивована ігровою поведінкою тварини, асоційованою з якоюсь рослиною, наприклад: **Листочок** (кін.) – «бо цуценя любить гратися опалим листям» ←

листочок (фіт. діал); **Пальма** (кін.) – «бо завжди ламала кімнатну пальму (фікус)» [13, с. 188] ← фікус (фіт.), «фікус (*Ficus*)»; **Горішок** (фел.) – «бо любив гратися волоськими горіхами» ← горіх (фіт.), «горіх волоський (*Juglans regia L.*)»; **Маргаритка** (кап.) – «бо між маргаритками полює гратися» ← маргаритка (фіт. діал.), «стокротки (*Bellis L.*)» [13, с. 120]; **Грушка** (фел.) – «бо любить гратися грушами» ← грушка (фіт. діал.), «груша (*Pyrinae*)» [13, с. 58]; **Кактус** (фел.) – «бо коли був маленький, то завжди скидав на підлогу кактус» ← кактус (фіт.), «кактус (*Cactaceae*)»; **Квасоля** (фел.) – «бо квасолинами любить гратися» ← квасоля (фіт.), «квасоля (*Phaseolus L.*)».

Третю за чисельність групу (3% від усіх та 9,9% від мотивованих етологічними особливостями тварин) зоонімів становлять ті, мотиваційною ознакою яких є комфортна поведінка тварини, пов'язана з якоюсь рослиною, зокрема дії тварини щодо способів догляду за покриттями, наприклад: **Тополя** (вак.) – «бо чухалась об тополю» [13, с. 253] ← тополя (фіт.), «тополя (*Populus L.*)»; **Груша** (пор.) – «бо свиня весь час об тую грушу чухалась, аж вся кора була в щетині» ← груша (фіт.), «груша (*Pyrinae*)»; **Берізка** (вак.) –

«бо біля будинку росла береза, і коли вона йшла на пасовисько, то любила потертися об березу» ← берізка (фіт. діал.), «береза повисла (*Betula pendula*)» [13, с. 25]; дії, пов'язані з відпочинком тварини, наприклад: **Верес** (гіп.) – «бо любить качатися по вересу, коли пасеться» ← верес (фіт.), «верес звичайний (*Calluna vulgaris L.*)»; **Фіалка** (фел.) – «бо любить сидіти на підвіконні біля фіалок» ← фіалка (фіт.), «фіалка (*Viola L.*)»; **Соняшка** (кін.) – «бо малою на великому соняху спати любила» ← сонях (фіт. діал.), «соняшник звичайний (*Helianthus annuus L.*)».

Результати опитування респондентів засвідчують, що незначна кількість кличок тварин у цій та попередній групах зумовлена тим, що фіксація ігрової та комфортної поведінки тварин викликає зацікавлення значно меншої частини власників свійських тварин у сільській місцевості, ніж трофічна поведінка.

Номені, мотивовані агресивною поведінкою тварини, яка пов'язана з якоюсь рослиною, нечисленні, оскільки, очевидно, відомо не так багато рослин (напр., дурман звичайний (*Datura stramonium L.*), кропива жалка (*Urtica urens L.*)), які викликають асоціації з агресією, наприклад:

Рис. 4. Індекси домінування мотиваційних ознак (за асоціативними зв'язками між етологічними особливостями тварини й ознаками чи властивостями рослини), обчислені за формулою: $100\% \cdot \frac{I}{A}$, де I – індекс домінування; A – кількість зоонімів, утворених за якоюсь мотиваційною ознакою; B – кількість усіх зоонімів, утворених за наявністю асоціативних зв'язків між етологічними особливостями тварини й ознаками чи властивостями рослини

Дурман (гіп.) – «бо б'ється, ніби дурману найвсья» ← дурман (фіт.), «дурман звичайний (*Datura stramonium* L.)»; **Кропивка** (кап.) – «бо норавлива за характером» ← кропивка (фіт. діал.), «кропива жалка (*Urtica urens* L.)» [13, с. 103]; **Кактус** (кін.) – «бо дуже злий» [13, с. 101] ← кактус (фіт.), «кактус (*Cactaceae*)». Інколи така мотивація є непрямую, базованою на переосмисленні ознак рослин, що жодним чином не можуть бути асоційовані з агресією, наприклад: **Горішок** (орн., півень) – «бо б'ється дуже, що міг би й горіха розбити» ← горішок ← горіх (фіт. діал.), «ліщина звичайна, або європейська (*Corylus avellana* L.)» [13, с. 53]; **Плющ** (орн., гусак) – «бо чіпляється за одяг» ← плющ (фіт.), «плющ звичайний (*Hedera helix* L.)».

Номені, мотивовані захисною поведінкою тварини, яка спрямована на уникнення небезпеки чи якихось неприємних впливів, становлять 2% від усіх зафіксованих і 6,6% від мотивованих етологічними особливостями. Основою мотивації таких зоонімів є або асоціативна схожість настороженої, готової до оборони тварини з якоюсь рослиною, наприклад: **Шепшинка** (фел.) – «бо не хотіла спочатку іти на контакт і чимось нагадувала цю колючу рослину» ← шепшина (фіт. діал.), «шипшина собача (*Rosa canina* L.)»; **Кактус** (фел.) – «бо остерігається людей» ← кактус (фіт.), «кактус (*Cactaceae*)», або використання твариною насаджень рослини як схованки, наприклад: **Іриска** (фел.) – «бо малою ховалася на клумбі в ірисах» ← ірис (фіт.), «ірис голландський (*Iris hollandica* L.)»; **Калина** (вак.) – «бо коли втекла з паши, то заховалася за куці калини і пробула там до вечора» [13, с. 101] – калина (фіт.), «калина звичайна, або червона калина (*Viburnum opulus* L.)»; **Барбарис** (фел.) – «бо змалку любив ховатися в кущах барбарису» ← барбарис (фіт.), «барбарис звичайний (*Berberis vulgaris*)».

Дослідницька поведінка тварин лягла в основу мотивації 1,5% від усіх зафіксованих зоонімів та 4,9% від тих, що пов'язані з етологічними особливостями тварин. Такі зооніми похідні від найменування рослини, на яку спрямована дослідницька поведінка тварини, наприклад: **Роза** (вак.) – «бо коли вперше підвели на подвір'я, вона підійшла до куща троянд» [13, с. 217] ← роза (фіт. діал.), «троянда (*Rosa* L.)»; [13, с. 162]; **Фіалка** (пор.) – «бо, як випустили на подвір'я, то вирула фіалки на клумбі» ← фіалка (фіт.), «фіалка (*Viola* L.)»; **Вишенька** (фел.) – «бо любить лазити по деревах, а особливо по вишні» ← вишенька (фіт. діал.), «вишня (*Cerasus*)» [13, с. 42].

Зафіксовано лише два зооніми, мотивовані голосовими сигналами тварини: **Гінкго** (гіп.) – «бо кінь, як ірже, то схоже на назву тої рослини, що з неї ліки рекламують по телевізору» ← гінкго (фіт.), «гінкго дволопатево (*Ginkgo biloba*)»;

Іва (кін.) – «бо дерево є таке – плачуча іва, а собака часто скавчить» ← іва (фіт.), «верба плачуча (*Salix babylonica*)».

Демонстраційною поведінкою тварини мотивований лише один зоонім. Мімічну реакцію тварини на його голос господар асоціює із гримасою, яка виникає в людини, що скуштувала лимон: **Лимон** (кін.) – «бо кривиться, коли її кличуть» [13, с. 129] ← лимон (фіт.), «лимон (*Citrus limon*)».

Так само одним номеном представлена й мотивація за руховою активністю тварин: **Диня** (пор.) – «бо плететься, де треба й де не треба» ← диня (фіт.), «диня посівна, або диня звичайна (*Melo sativus*)».

Мотиватори-темпоративи

Зооніми, мотивовані темпоральними характеристиками, становлять 1,5% від усіх обстежених. Вони зафіксовані як найменування, надане великій рогатій худобі за рослиною, яка плодоносила чи цвіла тоді, коли народилася тварина: **Антоновка** (вак.) – «бо народжена в серпні» [13, с. 13] ← антоновка (фіт. діал.) – старовинний осінній сорт яблуні, «антонівка звичайна (*Antonovka*)», плоди досягають у серпні; **Вишенька** (вак.) – «бо народилася, коли цвіли вишні» [13, с. 54] – вишенька (фіт. діал.), «вишня (*Cerasus*)» [13, с. 42]; **Малина** (вак.) – «бо народилася літом, коли досягає малина» [13, с. 142] ← малина (фіт.), «малина європейська (*Rubus idaeus*)». Наявність таких ваконімів указує на значущість такої події, як народження теляти, для господарів, адже ця подія значно важливіша в їхньому розумінні (за словами респондентів), ніж поява цуценят чи кошенят.

Мотиватори-локативи

Кількість номенів, що вказують на локацію, де було знайдено кошеня чи цуценя, така сама, як і в попередній групі: **Бузинка** (фел.) – «бо знайшли біля місця, де росте ця рослина» ← бузина (фіт.), «бузина чорна (*Sambucus nigra* L.)»; **Чайок** (кін.) – «бо цуценям у корчах знайшли, де багато росло іван-чаю» ← чайок, іван-чай (фіт. діал.), «хамемерій вузьколистий (*Epilobium angustifolium*)» [13, с. 84]; **Костирева** (кін.) – «бо так кажуть на бур'ян; ото там її знайшли» ← костирева (фіт. діал.), «пирій повзучий (*Elitrigia repens* L.)» [13, с. 100]. Зрозуміла наявність у цій групі лише феліонімів та кінонімів, «бо козеня чи теля ніхто не буде викидати чи підкидати іншим».

Іменування за вподобаннями господаря

Досить значну групу (14,3% від усіх проаналізованих зоонімів) утворюють найменування, в основі яких лежить уподобання господаря. Природа такої мотивації значно відрізняється від розглянутих вище. Вона має радше психологічний характер, ніж асоціативний – господар, очевидно, так іменує тварину, щоб називанням її постійно викликати уявлення про свою улюблену

рослину, цим підтримувати хороший настрій: **Тюльпан** (гіп.) – «*бо господар любить тюльпани*» [13, с. 257] ← тюльпан (фіт.), «*тюльпан (Tulipa L.)*»; **Вишенька** (кін.) – «*бо хазяїн любить вишині*» [13, с. 54] ← вишенька (фіт. діал.), «*вишня (Cerasus)*» [13, с. 42]; **Пальма** (пор.) – «*бо хазяїну це дерево подобається*» ← пальма (фіт.), «*пальма фінікова (Phoenix dactylifera L.)*»; **Гібіскус** (гіп.) – «*бо ексклюзивний*» ← гібіскус (фіт.), «*гібіскус китайський (Hibiscus rosa-sinensis)*»; **Розаліна** (пор.) – «*бо господиня в дитинстві завжди зривала з куцика рожеві троянди і чіпляла їх поро-*

сятку біля вушка» ← роза (фіт. діал.), «*троянда (Rosa L.)*».

Аналіз кількості зоонімів на йменування свійських тварин, які утворені за різними мотивами (рис. 5–7), засвідчує, що для ваконімів, гіпонімів, кінонімів та феліонімів характерне переважання трьох мотиваційних ознак, частота яких зменшується в такій послідовності: за особливостями забарвлення, за подібністю форми тіла, за тропічною поведінкою. Цікаво, що серед порконімів особливості забарвлення тварини не є домінуючою ознакою, а серед капронімів такою ознакою є тропічна поведінка.

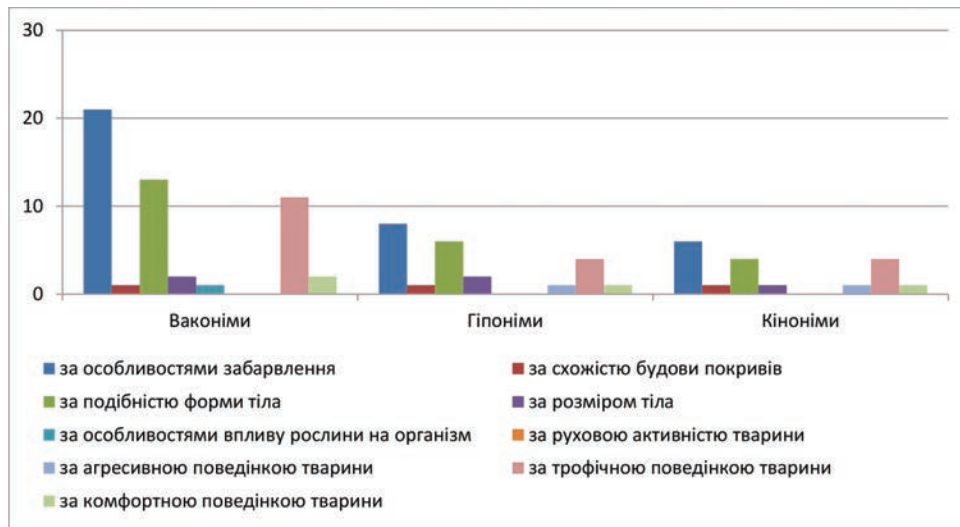

Рис. 5. Кількість зоонімів певних груп, утворених за різними мотиваційними ознаками

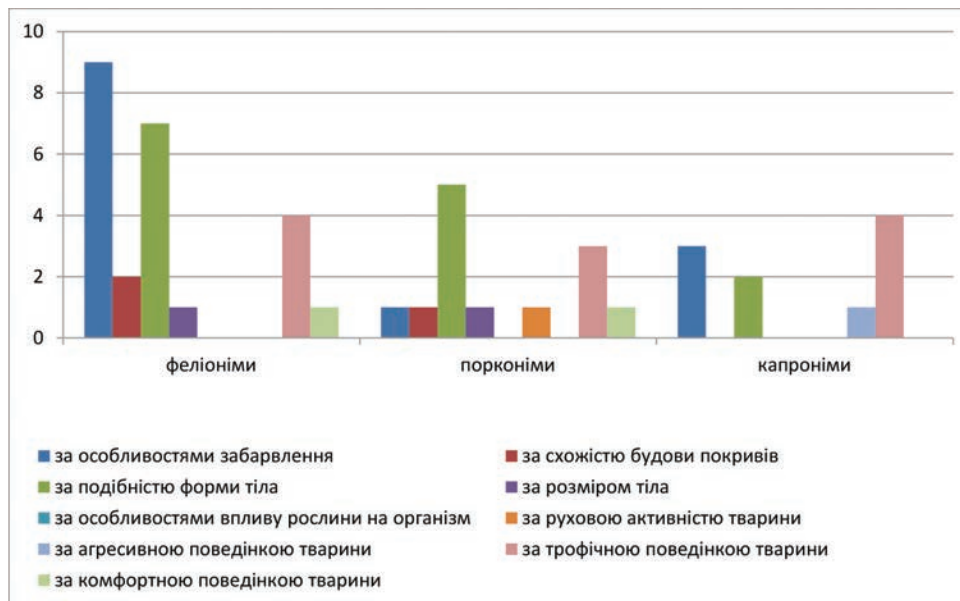
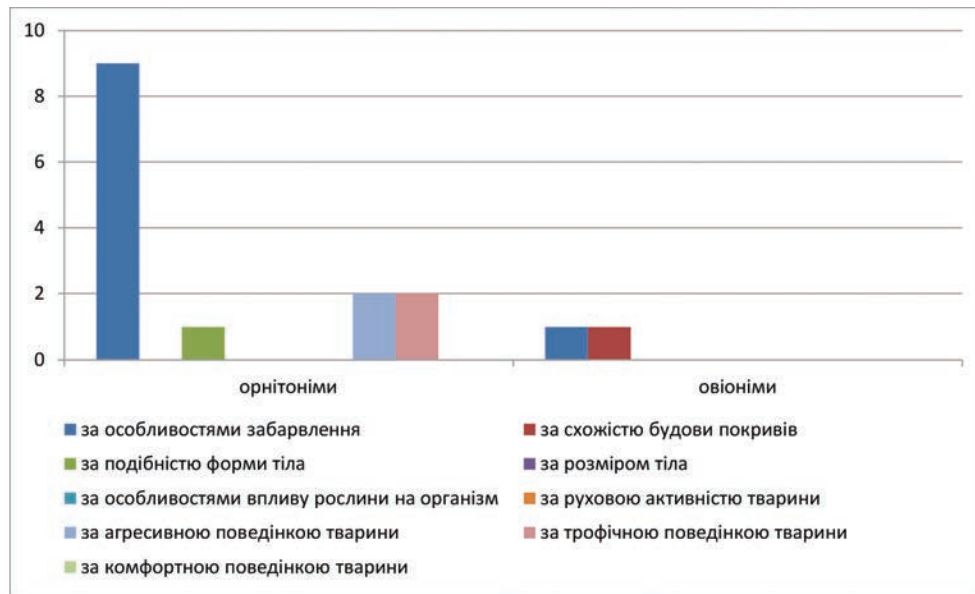

Рис. 6. Кількість зоонімів певних груп, утворених за різними мотиваційними ознаками

Рис. 7. Кількість зоонімів на позначення птахів та овець, утворених за різними мотиваційними ознаками

Висновки. У масиві асоціативно мотивованих найменувань домашніх тварин значну групу утворюють відфітонімні зооніми. Найчастіше перенесення назв рослин на назви тварин спостерігається у групі ваконімів. Поширені також відфітонімні найменування у групах феліонімів, кінонімів, гіпонімів і порконімів. У групах капронімів і орнітонімів такі найменування трапляються зрідка, іменування овіонімів за назвами рослин є поодинокими. Перенесення відбувається переважно за чотирма основними мотиваційними ознаками: 1) схожістю морфофізіологічних ознак тварини та рослини; 2) асоціативними зв'язками між етологічними особливостями тварини й ознаками чи властивостями рослини; 3) темпоральними характеристиками; 4) локативними ознаками. Тип мотивації за названими ознаками є асоціативно-термінальним. Домінувальною з-поміж названих постає мотивація за схожістю морфофізіологічних ознак тварини та рослини, яка

має опертя на: 1) схожість забарвлення тварини і рослини; 2) схожість будови покривів тварини і частин рослини; 3) подібність форми тіла тварини чи окремих його частин до якоїсь рослини чи окремих її органів; 4) розмір тіла тварини, який асоціюється з якоюсь рослиною; 5) особливості впливу рослини на організм тварини. Поширена також мотивація за наявністю асоціативних зв'язків між етологічними особливостями тварин і ознаками та властивостями рослин, ґрунтована на асоційованих із цими властивостями рослини типах поведінки тварини: 1) руховій; 2) агресивній; 3) трофічній; 4) комфортній; 5) демонстраційній; 6) ігровій; 7) голосовій; 8) захисній; 9) дослідницькій. Мотивація найменувань тварин за темпоральними та локативними ознаками трапляється спорадично. Окрему значну групу утворюють відфітонімні зооніми, названі за уподобаннями господаря. Природа такої мотивації має радше психологічний характер, ніж асоціативний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калько В. Когнітивно-онимасіологічний аналіз фітонімів-комполітів у сучасній українській мові. *Мовознавчий вісник*. 2016. № 21. С. 24–31.
2. Психологическая энциклопедия / под. ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 1096 с.
3. Абрамов Р. До проблеми феліонімії як окремого підкласу ономастики. *Діалог мов – діалог культур, Україна і світ* : III Міжнародна наукова інтернет-конференція з україністики, Munchen, 1–4 November 2012. Munchen ; Berlin ; Washington, D. C. : Verlag Otto Sagner, P. 26–30.
4. Warchoń S. Słownik etymologiczno-motywuacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej. Lublin, 2007. T. I. 303 s.
5. Словник зоонімів північно-західної України. А – Я / упоряд. Г. Аркушин. Луцьк, 2016. 288 с.
6. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Бучко, Н. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Блинова О. Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии. *Вопросы изучения лексики народных говоров. Дialeктная лексика 1971*. Ленинград : Наука, 1972. С. 92–104.
10. Вежбицкая А. Язык, культура, познание / пер. с англ. ; отв. ред. М. Кронгауз ; вступ. ст. Е. Падучевой. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
11. Слободян М. Метафоризація як когнітивний процес. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 460–467.
12. Баранов А., Михайлова О., Шипова Е. Некоторые константы русского политического дискурса сквозь призму политической метафористики («взаимоотношения бизнеса и власти», «коррупция»). Москва : Фонд ИНДЕМ, 2006. 84 с.
13. Омельковець Р. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк, 2016. 220 с.
14. Базыма Б. Психология цвета : Теория и практика. Москва : Речь, 2005. 112 с.
15. Оліфіренко Л. Символіка фітонімів у ліричних творах Василя Стуса. *Рідна мова*. № 39. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=simvol-ka-f-ton-m-v.

REFERENCES

1. Kalko, V. (2016). Kohnityvno-onomasiolohichniy analiz fitonimiv-kompozitiv u suchasniy ukrainiskii movi [Cognitive-onomasiological analysis of phytonyms-composites in the modern Ukrainian language]. *Movoznavchyi visnyk*. № 21. S. 24–31.
2. Korsini, R., Auerbach, A., red. (2006). *Psikhologicheskaya entsiklopediya* [Psychological encyclopedia]. SPb: Piter. 1096 s.
3. Abramov, R. (2012). Do problemy felinonii yak okremoho pidklasu onomastyky [To the problem of felinonymy as a separate subclass of onomastics]. *Dialoh mov – dialoh kultur, Ukraina i svit : III Mizhnar. nauk. internet-konf. z ukrainistyky (Munchen, 1–4 November 2012)*. Munchen; Berlin; Washington, D. C. : Verlag Otto Sagner. S. 26–30.
4. Warchoł, S. (2007). *Słownik etymologiczno-motywyacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej* [Etymological and motivational dictionary of the Slavic folk zoonim]. T. I. Lublin. 303 s.
5. Arkushyn, H.L., uporiad. (2016). *Slovyk zoonimiv pivnichno-zakhidnoi Ukrainy. A – Ia* [Dictionary of zoonyms of north-western Ukraine. A – Z]. Lutsk: PP Ivaniuk V. P. 288 s.
6. Buchko, D.H., Tkachova N.V., uklad. (2012). *Slovyk ukraïnskoi onomastychnoi terminolohii* [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT. 256 s.
7. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillia-K. 712 s.
8. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 s.
9. Blinova, O.I. (1972). Leksicheskaya motivirovannost' i nekotoryye problemy regional'noy leksikologii [Lexical motivation and some problems of regional lexicology. Questions of studying the vocabulary of folk dialects. Dialect vocabulary 1971]. *Voprosy izucheniya leksiki narodnykh govorov. Dialektnaya leksika 1971*. Leningrad: Nauka. S. 92–104.
10. Vezhbytskaia, A. (1996). *Yazyk, kultura, poznanye* [Language, culture, knowledge]. Moskva : Pusskye slovary. 416 s.
11. Slobodian, M.V. (2011). Metaforizatsiia yak kohnityvnyi protses [Metaphorization as a cognitive process]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii*, 2011. Vypusk XXIV. Chastyna 1. S. 460–467.
12. Baranov A.N., Mikhaylova O.V., Shipova Ye.A. (2006). Nekotoryye konstanty russkogo politicheskogo diskursa skvoz' prizmu politicheskoy metaforiki (“vzaimootnosheniya biznesa i vlasti”, “korruptsiya”) [Some constants of Russian political discourse through the prism of political metaphor (“relationship between business and government”, “corruption”)]. Moskva: Fond INDEM, 2006. 84 s.
13. Omelkovets, R.S. (2016). *Slovyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok* [Dictionary of botanical vocabulary of Western Polish dialects]. Lutsk : P.P. Ivaniuk V.P. 220 s.
14. Bazyma, B.A. (2005). *Psikhologiya tsveta: Teoriya i praktika* [Psychology of color: Theory and practice]. Moskva: Rech'. 112 s.
15. Olifirenko L. Symvolika fitonimiv u lirychnykh tvorakh Vasylia Stusa [Symbolism of phytonyms in lyrical works of Vasyl Stus]. *Ridna mova*. № 3. http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=simvol-ka-f-ton-m-v.